

СЛОВАЗЛУЧЭННЕ Ў ПОМНІКАХ  
СТАРАБЕЛАРУСКАЙ ПІСЬМЕННАСЦІ XVI СТ.

Помнікі старабеларускай пісьменнасці даюць багаты моўны матэрыял для ілюстрацыі розных відаў словазлучэнняў – найменш даследаванай сінтаксічнай адзінкі старабеларускай мовы. У дадзеным артыкуле праілюстраваны ўсе віды словазлучэнняў, якія адзначаюцца і ў сучаснай беларускай мове, на матэрыяле “Арыстоцелевых варот” – помніка старажытнай беларускай пісьменнасці XVI ст. Асноўнымі відамі сувязі ў словазлучэннях былі дапасаванне, кіраванне і прымыканне, што пацвярджаецца і моўным матэрыялам разглядаемага тэксту.

Пры дапасаванні ў старабеларускай мове, як і ў цяперашні час, залежныя адзінкі звязваліся з галоўным словам і суадносіліся з ім у родзе, ліку і склоне (поўнае дапасаванне). Галоўным словам часцей за ўсё выступаў назоўнік, залежным – прыметнік, займеннік, лічэбнік. Пры дапасаванні ўзнікаюць азначальныя адносіны, што характэрна і для сучаснай беларускай мовы. У “Арыстоцелевых варотах” адзначаюцца вялікая колькасць словазлучэнняў з сінтаксічнай сувяззю дапасаванне (поўным і няпоўным): *время зимное оно же стхдено* (57), *когда родеиское* (63 адв.), *виденію живота немощного* (23 адв.), *корень того садов* (13 адв.), *напиетса его іадт змеиного* (59 адв.), *словхоу оного траиного оужасновлоса е<sup>д</sup>це и<sup>х</sup>* (18 адв.), *а хто ро<sup>д</sup>тса тоа плает и* (63), *пообр<sup>д</sup>оу своемоу и попо<sup>д</sup>бію* (4 адв.), *изменити прислги своеа* (5), *оберниса на левии бокъ* (56 адв.), *оказовет магко ср<sup>д</sup>цо* (21 адв.), *починаю пре<sup>д</sup>словице посполито* (42), *в ржкх не<sup>д</sup>стоини<sup>х</sup>* (1 адв.), *познаеши ...многю слинх* (56 адв.), *оуведавь сию веуь* (1 адв.) *премр<sup>д</sup>ость философи* (7 адв.), *делати дело свое с оумыслом нелекчим* (18 адв.), *прилхчитса слиниемъ волгим* (30 адв.), *она зажггаса теплотою желовдковою* (56), *чтобы еси потешалса с ними ест<sup>д</sup>ю и питием* (3), *жизнію диевною* (55 адв.), *лажь на месте магко<sup>н</sup>* (56 адв.), *в плечи то<sup>н</sup> в право<sup>н</sup> гла<sup>д</sup>и* (83), *закричат аггли превышнии пре<sup>д</sup> бо<sup>г</sup>и* (4 адв.), *о<sup>д</sup>мы его козеирогъ ивололеи* (61 адв.), *кжпцов розны<sup>х</sup> азыковъ* (9), *выше эс си<sup>х</sup> се<sup>д</sup>ми поіасо<sup>в</sup> е<sup>с</sup> осмое нбо* (61), *чтобы вьдал колко людей прислхаетъ к городъ томъ* (12 адв.), *оуказал един С<sup>д</sup> црей перьских сноу своемъ* (9), *но ѿ едином мзжи несканчатса дний своих* (85 адв.), *ведал бы...местьца слов<sup>ч</sup> твои<sup>х</sup>* (10 адв.), *под каждым столечникомъ десять боіаръ* (16), *не<sup>д</sup>статки двон<sup>ч</sup> кручины кровны<sup>х</sup>* (23 адв.), *оугоде<sup>н</sup> к ты<sup>н</sup> дело<sup>н</sup>* (9 адв.), *не давай никакіа зброи воино<sup>н</sup> свои<sup>н</sup>* (15), *приоучи кони свои... звере<sup>н</sup> дики<sup>н</sup>* (18), *для чести к велики<sup>н</sup> люде<sup>н</sup>* приходити (62 адв.), *блгодари<sup>н</sup> и<sup>н</sup> рабы свои* достойно (7 адв.), *наполнает пары добрыа* (43), *воеватиса с ка<sup>с</sup>дыми людми* (19), *не хвалилсиди при прежнии ниже писарми своими* (12), *крепити горо<sup>д</sup> твой ве-*

жами и горами (12 адв.), длань долгаа с палцими долгиими (22 адв.), поидзть из <sup>0</sup>алекиа земли (15).

Пры кіраванні сувязь залежнага слова з галоўным у разгледжаным помніку пісьменнасці традыцыйна выражаецца рознымі склонавымі формамі іменных часцін мовы. Адзначаны сінтаксічныя канструкцыі з формамі роднага склону залежнага кампанента: **поможеть** **ГД** **болести** **желов<sup>0</sup>ковой** (40 адв.), **поидить из <sup>0</sup>алекиа земли** (15), **не <sup>доп</sup>жскал до тебе** (13), **иже и<sup>x</sup> гъ знаменоваль мт<sup>р</sup>дием<sup>н</sup> свои<sup>н</sup>** (1 адв.), **а ни починаль жадного дгъла** (16), **а не оуразднишия от ни<sup>x</sup>** (6), **а хто ро<sup>дн</sup>тса тоа планеты бжде<sup>н</sup> лицо долго и м<sup>р</sup>рь** (71 адв), **а хто придетъ пытати ...разъмей в чо<sup>н</sup> та пытаеть** для которого дела (71 адв.); давальнага склону: **жадал ми** (1), **а слоужит ти а ни доверай и<sup>н</sup>** (11 адв.), **много жы<sup>0</sup> ти писа<sup>x</sup> иже ество света всего е<sup>дн</sup>но** (58), **иже не оубечи жадно ми црю** (1 адв.), **иже мдрость са а по<sup>0</sup>дана всакому хто са к ней притирае<sup>н</sup>** (6), **и пристъжнахъ к ней** (1), **присылали емъ жонкы красныи дабы са ГДкрыла таиница его** (14 адв.), **болиши ти бздзтъ икодити** (11 адв.), **и бзде<sup>н</sup> огонь к немъ** (71), **дабы еси не говорилъни о ко<sup>н</sup> ничего лихого нижели пере ты<sup>н</sup> комоу довериши оу своєї ч<sup>т</sup>и** (4), **присавааетъ к ни<sup>н</sup>** (11), **изведиши и<sup>н</sup> вси четыри пререченны<sup>x</sup>** (3 адв.), **чи<sup>н</sup> бы имели налетиши послужити тобъ** (15); вінавальнага склону: **хочю з<sup>дрю</sup> написати что ма еси проси<sup>т</sup>** (38 адв.), **Александръ ч по ма еси проси<sup>т</sup>** (58 адв.), **да избави та ереси плотьскіа** (1), **а набольшим остерегають та** (11), **твори<sup>т</sup> есми слово сіе замало** (50), **что съи зложили надею свою в него** (2), **чи книгозв сію многожды стго велми си<sup>н</sup> во да разъмеиши е** (7 адв.), **перекладати еа** (1), **а коли бы съсудель некоего безъ цествуюца** (3), **и занже вложиль есми в ни<sup>н</sup> (у кнгу) прем<sup>р</sup>рость философиши** (7 адв.), **присылали еми жонкы красныи дабы са ГДкрылатаиница его** (14 адв.); творнага склону: **не говоривши с ними** (1), **иже и<sup>x</sup> гъ знаменоваль мт<sup>р</sup>дием<sup>н</sup> свои<sup>н</sup>** (1 адв.), **не оугережаи ничимъ** (8 адв.), **и с ким са бити и с ким са не бити** (2); мснага склону: **а про то стережиса о се<sup>н</sup> велми** (4 адв.), **о все<sup>н</sup> потаи** (16 адв.), **дабы еси не говорилъ ни о ко<sup>н</sup> ничего лихого нижели пере ты<sup>н</sup> комоу довериши оу своєї ч<sup>т</sup>и** (4), **а хто придетъ пытати...разъмей в чо<sup>н</sup> та пытаеть** для которого дела (71 адв.), **много та поуча<sup>x</sup> в то<sup>н</sup>** (4)..

Від сувязі прымыканне ў “Арыстоцелевых варотах” прадстаўлены дзяслоўнымі канструкцыямі, залежным кампанентам у якіх выступае прыслоўе. Асноўным відам сэнсавых адносін тут з’яўляюцца акалічнасныя спосабу дзеяння: **но что пишеш ми исперва** (1), **болиши ти бздзтъ икодити** (11 адв.), **жаловуючи велми о разлочении нише<sup>н</sup>** (1), **имей оустанво пре<sup>0</sup> собою м<sup>р</sup>цо<sup>0</sup> законны<sup>x</sup>** (60 адв.), **зло и добро речетса начетверо** (4), **и ни ндиши его велми** (8 адв.), **и было жаль црю сего велми** (8 адв.), **поматоуиса велми стго** (11 адв.), **что бы сказа<sup>т</sup> вець твою исполни**

(12), *честовати* его *іавно* во *всіх* деле<sup>x</sup> (12), *црь* не *обладають* *вечно* то на *четверти* (16), *изведешь* волю свою *вократцъ* (16), *обрести* истинноу *легко* е<sup>c</sup> (20 адв.), *измыи* в *водах* *теплых* *горазно* (33), *чини*<sup>t</sup> бы *се всегды* (46), *пи*<sup>t</sup> бы *се помалов* (46 адв.), *твори*<sup>t</sup> есми *слово сіе замало* (50), на *мои рѣки* *достойно* *споускатиса* (52).

Алена Пісарэнка

**“САМ ФРАЗЕАЛАГІЗМ ГАВОРЫЦЬ”:  
МАСТАЦКАЯ МЭТАЗГОДНАСЦЬ УЖЫВАННЯ ЁСТОЙЛІВЫХ  
ВЫРАЗАЎ У РЫФМАВАНАЙ ПРОЗЕ Г. МАРЧУКА**

Фразеалагізмы ў беларускім мастацкім маўленні – з’ява натуральная: яны запатрабаваныя ў літаратурных творах, паколькі валодаюць яркай стылістычнай афарбоўкай і больш дакладнай семантыкай у параўнанні са словам, асабліва калі яно стылістычна нейтральнае. Назва гэтых ўласцівасці ёстойлівых выразаў дазваляюць ім стаць крыніцай выразнасці любога маўлення, у тым ліку мастацкага. Пераносна-вобразнае ўжыванне кампанентаў, абагуленая і ёстойлівая семантыка, ацэнка і стылістычныя эфекты, якія фраземы ўтрымліваюць у сабе і адначасова надаюць выказванню (частцы тэксту / магчыма, усяму тэксту), робяць іх адным з ужывальных сродкаў стылізацыі маўлення персанажаў. Што да так званых “дэфармаваных” выразаў, адзінак з відазмененай структурай, якія маюць узбагачаны змест і заключаюць у сабе больш тонкую стылістычную характарыстыку, то яны вельмі выразна выўляюць адметнасць аўтарскага светабачання, арыгінальнасць мыслення і моватворчасці асобы.

Не адно дзесяцігоддзе Федар Янкоўскі прысвяціў вывучэнню народнай лексікі і фразеалогіі, мовы мастацкай літаратуры: “Улюбёны ў народнае слова, у народную паэтычную творчасць, Ф. Янкоўскі паказвае, якія неацэнныя багаці ёсць у жывой мове народа” [1; 60]. І калі, на думку мовазнаўцы, *галоўныя слова гаворыць*, слова, то ёстойлівыя выразы, у тым ліку ўласна фразеалагізмы, тым больш гавораць самі за сябе.

На думку лінгвістаў, асаблівай выразнасцю валодаюць устойлівыя выразы, што маюць рыфмаваную структуру – знутранай рыфмай, якая звязвае кампаненты не толькі сінтаксічна, сэнсава, але і сугуччам кампанентаў: *Якая, мой суседзе, радасць, калі турбот тут поўны рот*.

Такія выразы лёгкапапамінальныя, незвычайныя па змесце, што часам можа праяўляцца праз метафарызацыю, антытэзу, алітэрацыю ці асананс структурных складнікаў адзінкі.

У кантэксце рыфмаванай прозы Г. Марчука ёстойлівыя выразы – уласна фраземы, прыказкі, афарызмы і аўтарскія выразы афарыстычнага зместу з’яўляюцца адным з прадуктыўных сродкаў выразнага і дакладнага апісання рэчаіснасці – “часу і месца”, дзе аўтар жыве / жыве ў дадзены момант; кніга яго рыфмаванай прозы так і называецца – “Час і месца”;